

A NAGY OROSZ HÁBORU 1812-BEN.

A száz éves évforduló alkalmából.

ZÁZ évvel ezelőtt, a mai napon, melyen jelen soraim írásába kezdtem, t. i. október 19-én, világtörténeti nevezetességű esemény ment végbe. Az *1812-ik évi október 19-én* kezdte meg ugyanis Napoleon *visszavonulását Moszkvából*.

Mert bárha a már majd öt éve tartó spanyol háború a francia seregek babérait több ízben megtépdeste, de sőt a nagy hadvezérnek, Napoleonnak győzhetetlenségébe vetett hitet az asperni csata megingatta, Napoleon az orosz háború elején még mindig a hatalom és dicsőség tetőpontján állott és az, hogy egy általa személyesen vezetett hadjárat balsikerrel végződött volna, még elő nem fordult.

Európának majd minden állama — a csatornántúli angol és a keleten levő orosz és török birodalmak kivételével — Napoleonnak részint alávetve volt, részint tőle többé-kevésbé függő viszonyban vala s midőn az 1812-ik év május havában Németországon keresztül a hadsereghez utazott, útja diadalmenethez hasonlított, melyen császárok, királyok siettek udvarlására. Németország keleti részein, kitűnő vezérek alatt, egy fél milliót jóval meghaladó (majdnem 700,000 emberből álló) óriási

hadsereg várta parancsait, melyben Európa minden hadserege, minden nemzete képviselve volt. Ha még ez az egy hadjárat sikerül, akkor a diadalmasan visszatérő hadsereggel a spanyol háborút sikerrel befejezni csak játék, behódol Anglia is és Napoleonnak Európa fölötti hatalma korlátlan.

De ezt a végzet nem akarta! Ennyi hatalmat egy ember kezébe adni nem lehetett. A fordulatnak be kelle következni.

Érezte ezt egész Európa, mely félelemmel és reménnyel eltelve, aggodalmas érdeklődéssel leste az orosz háború eseményeiről szálldogáló híreket, de érezte maga Napoleon is, ki hasonló aggodalmak közt várta az orosz czárnál megindított diplomatiái tárgyalások eredményét. Szeptember 15-én vonult be az oroszok által elhagyott, majd felgyújtott és nagyrészt elpusztított Moszkvába és egy teljes hónapot töltött itt remény és félelem közt; de midőn október hó 15-én az első hó leesett, tovább várni nem lehetett; a parancsok kiadattak és október 19-én Napoleon, hadserege zömével, a visszavonulást megkezdette.

Evvel beismerte vereségét.

A minden idők legnagyobb hadvezérének szerencse-csillaga kezdett aláhanyatlani, hogy végül a messze Szent-Ilona szigetére internált nagy ember elborult szemei előtt az Atlanti-tenger hullámaiba végkép alámerüljön.

A százéves évforduló alkalmoszerűvé teszi, hogy Napoleon e nagy hadjáratával e lapokon foglalkozzunk, s bárha újat alig mondhatunk, mert hiszen a nagy hadvezér összes háborúinak minden körülménye rég fel van már derítve, ámde e háború Napoleon hadjáratainak egyik legkiválóbbika, hadművészeti szempontból legérdekesebbike és a katonai tanulmányok szempontjából annyira tanulságos, hogy vele foglalkozni mindenki számára érdemes.

Igaz ugyan, hogy ez óriási vállalkozást részletekben követni, az anyag nagy terjedelménél fogva, egy cikk keretében lehetetlen, s így a hadjáratot inkább csak vázaltszerűen ecsetelhetjük; de e vázaltszerű leírás viszont azon előnnyel bír, hogy az eseményeket, valamint a hadjárat hadművészeti érdekességeit áttekinthetőbbé teszi.

A szívélyes viszony, mely Napoleon és I. Sándor czár között 1807-ben Tilsitben szövődött, nem bírt a tartósság feltételeivel, mert az az egyik részen csalódáson alapult; Sándor czár, ki különben is ábrándos természettel bírt, ugyanis azon véleményben volt, hogy ő Napoleonnal Tilsitnél a világ uralma fölött megosztozott; Napoleoné a Nyugat, az övé a Kelet. Ámde nemsokára rájött, hogy tévedésben van s hogy Napoleon az Európán való uralkodáson osztozkodni senkivel sem hajlandó. E kijózanodást az elhidegülés követte, minélfogva az orosz czár Napoleonnak az angol kereskedelem megbénítását czélzó *szírazföldi zár* végrehajtását minden részében teljesíteni vonakodott, méginkább pedig akkor, midőn Napoleon e zár teljesebbé tétele érdekében az oldenburgi herczegséget egyszerűen bekebelezte, minek folytán ennek uralkodója, ki a czárnak nagybátyja volt, trónját veszítette. Még teljesebben tisztába jött Sándor czár Napoleon eszméivel és jövőre való terveivel akkor, midőn kétségtelenül meggyőződött, hogy Napoleon a varsói herczegséget tetemesen megnagyobbítván, a lengyel birodalom visszaállításának alapjait letette; vagyis evvel Oroszországot mintegy Ázsiába visszaszorítani, saját hatalmát a Keleten biztosítani igyekezett.

Mindezek után kétségtelenné vált, hogy a két nagyhatalomnak, a Keletnek és Nyugatnak, egymással mérközni kell; a francia-orosz háború elkerülhetetlen volt.

Ámde, bárha a háború elkerülhetetlen volta iránt mindkét uralkodó teljesen tisztában volt, mégis annak *előkészítésére* Sándor czár és kormánya alig tett valamit és egész tevékenysége a drissai és bobruiszkai erődített táborok létesítésében merült ki. Annál buzgóbban fáradozott azonban Napoleon az orosz háború előkészítésén, melynek óriási nehézségeit teljes értékük szerint mérlegelte s tett intézkedései a hadtörténelemben szinte példátlanok s örök időkre bámulatra méltók. E tevékenység 1810-től kezdve majd minden idejét igénybe vette, nagy hátrányára a spanyol háborúnak, melynek befejezése és az ott levő angol sereg megsemmisítése, az orosz háborúnak még tökéletesebb előkészítése lett volna.

Nagy érdekű dolog lenne Napoleonnak az orosz háborúra

tett előzetes intézkedéseit részletekben követni, de ha azt nem is tehetjük, az alábbiakban közlendő néhány adat is alkalmas lesz arra, hogy azok nagyszerűségéről magunknak fogalmat alkossunk.

A háború elhatározásakor Napoleon pontos megfigyeléseket tétetett a lengyel és orosz *klimatikus és időjárási viszonyokra*, a hó esésére, a fagy beálltára stb. s bár ezeknek a sereg állapotára kártékony befolyását föl is ismerte, mindazonáltal úgy vélte, hogy a hadjáratot még a zord időjárás beállta előtt befejezheti.

Napoleon számításba vette az eshetőséget, hogy előnyomulását egész Moszkváig kell folytatnia, mivel pedig Oroszországban a seregnek harácsolás útján való fentartására számítania nem lehetett, a hadsereg *élelmezésére* a legkiterjedtebb intézkedéseket tette. A *hadműveleti alapot* a Visztula folyó vonalán Danzig, Graudenz, Thorn, Modlin és Varsó várakban nagyszerű élelmi és lőszerraktárak létesítésével rendezte be, melyeket Német- és Lengyelországban vásárlás útján beszerzett anyaggal töltetett meg. A hadsereg előnyomulásánál a raktárak előbb a Njemen, később a Dűna vonalig (Kowno, Vilna, Minszk stb.) voltak előretolandók, mely célra egy, azon időkig ismeretlen óriási nagyságú vonattestet szervezett, melynek egy előre megállapított szállítási tervszerint kelle működnie. A felhalmozott készletekről némi fogalmat ad annak fölemlítése, hogy csupán Poroszország 600,000 mázsa búzát és rozsot, 6 millió mérő zabot, 650,000 mázsa szénát, 750,000 mázsa szalmát, 24,000 mázsa rizst, 2 millió üveg pálinkát, 2 millió üveg sört, 44,000 darab ökröt, 15,000 lovat, 36,000 szekeret fogattal, 6000 mázsa lőport, 3000 mázsa ólmot stb. szolgáltatott be. Hasonló óriási mennyiségek hordattak össze Németország többi részeiből, Ausztriából és Magyarországból, Lengyelországból is. A minszki raktár, midőn az a francia sereg visszavonulása után az oroszok kezébe került, még mindig 4 millió hadtáp-adagot, a vilnai 3 millió és 600,000 adagot s e mellett még a két raktár 9 millió adag sört és pálinkát tartalmazott.

De nemcsak anyagiakban igyekezett Napoleon a sikert biztosítani, de bölcs előrelátásáról tanuskodik, hogy Németország,

Poroszország és Ausztria ellenében magát biztosítandó, mindez államokkal szerződéseket kötött, melyekben ezeket segélyhadak állítására kötelezte, s ily módon seregeik javát az orosz háborúba magával vitte.

Mindezen előintézkedések, melyeknek arányai szinte szédületesek valának, s melyek a legutóbbi kor nagy háborúinak is mintául szolgáltak, amint hogy egyáltalán az egész mai, modern hadviselés a Napoleon által letett alapokon nyugszik, még sem érték cél! Napoleon elkövetett mindent, a mit emberi elme egy hadjárat sikerének biztosítására megtenni képes, de a végnélküli tér, az idő és évszak, valamint az oroszok nem ugyan cél tudatos, de véletlen és kényszerült eljárása, melylyel a döntő csata elől folyton kitértek, a kitünően előkészített válságot bukását idézték elő.

Mert Napoleon *túmadni szándékozott!* Felvonulni a Visztula vonalán s ha ez megtörtént, előnyomulni Moszkva irányában, ha kell egész Moszkváig, az orosz sereget megtámadni ott a hol találja s megsemmisíteni. Remélte ugyan, hogy a hadjárat sorsát talán már Lithvániában eldöntheti, de kész volt arra is, hogy Moszkváig megy.

Az *erők*, melyek a harczoló feleknek rendelkezésükre állottak, a következők voltak:

Napoleon nagy hadserege (grande armée):

a) *Francia hadtestek*: Gárda: *Bessiéres* (rég *Lefévre*, új *Mortier*) 38 gyalog zászlóalj, 26 lovas század: 48,000 fő. I. hadtest: *Davoust*, 72,000 fő; II. hadt. *Oudinot*, 38,000 fő; III. hadt. *Ney*, 40,000 fő.

b) *Szövetségeseik*: IV. hadt. olaszok, *Jenő* alkirály, 43,000 fő; V. hadt. lengyelek, *Ponyatowszky*, 36,000 fő; VI. hadt. bajorok, *St. Cyr*, 30,000 fő; VII. hadt. szászok, *Reynier*, 20,000 fő; VIII. hadt. westfálok, *Vandamme* később *Junot*, 20,000 fő; IX. hadt. németalföldiek, *Victor*, 30,000 fő; X. hadt. poroszok, *Macdonald*, 32,000 fő; XII. hadt. osztrákok és magyarok, *Schwarzenberg*, 35,000 fő. — Négy lovas hadtest: 1. *Nansouty*, 2. *Montbrun*, 3. *Grouchy*, 4. *Latour-Maubourg*, együtt 214 lovas század, 40,000 lovas. A nagy hadsereg összesen 480,000 fő, közte 60,000 lovas és 1240 ágyú.

A nagy hadseregen kívül rendelkezésre állott még *Muyéreau* XI. hadteste Berlinben, vagy 40,000 fő Németországban és mintegy 30,000 főnyi pótcsapat Franciaország keleti határán.

Oroszországnak három hadserege állott hadkészen:

Első nyugati hadsereg, *Barclay de Tolly* alatt: I. *Wittgenstein*, 23,000; II. *Vagvout*, 17,000; III. *Tuskow*, 18,000; IV. *Suwalow*, 14,000; V. *Constantin* nagyherczeg 20,000; VI. *Doctorov*, 20,000; 1. lovas hadtest, *Uvarov*, 3000; 2. lovas hadtest, *Korf*, 4000; kozákok, *Platov*, 7000 összesen 126,000 fő.

Második nyugati hadsereg: *Bagration* alatt: VI. *Rajevszkoj*, 17,500; VIII. *Borodsin*, 15,000; 4. lovas hadtest, *Sievers*, 3500; kozákok, *Ilovajszky*, 4000. Összesen 40,000 fő.

Harmadik nyugati hadsereg: *Tormaszov* alatt: IV. *Kamenszkoj*, 10,000; X. *Markov*; 12,000; XI. *Saken*, 6000; 3. lovashadtest, *Lambert*, 8000; kozákok, 4000. Összesen 40,000 fő.

Az orosz haderők összesen 206,000 fő, közte 34,000 lovas és 924 ágyú.

Hadászati tartalékul szolgált még *Steinheil* alatt 40,000 fő Rigánál, *Csicsagov* tengernagy alatt 60,000 fő a török határon.

E haderők, melyeknek számereje együttesen az egy milliót meghaladta, a tavasz folyamán mozgósítatván és fölszereltetvén, május végéig a hadászati felvonulást — Napoleon a Visztula, az oroszok a Njemen mentén — befejezték.

Napoleon tervéről már említést tettünk; az oroszok szándékáról a következőket kell megjegyeznünk:

Az orosz hadak élén maga a czár állott, de csak névszerint, míg valóságban a fővezérlet *Barclay* kezében volt, ki a czár jóváhagyásával *Phul* német tábornok azon tervét volt végrehajtandó, hogy az első nyugati hadsereg, ha Vilna irányában megtámadtatik, a *drissai* erődített táborba vonúl s ott mindaddig védő harczot folytat, míg a második hadsereg a francziákat oldalt és hátban megtámadja; ha ellenben Napoleon a déli vonalon nyomulna elő, akkor a második sereg száll a *Bobruiszk* melletti táborba s ott mindaddig ellenállást gyakorol, míg az első hadsereg a francziák oldalába és hátába tör. A harmadik hadsereg mindkét esetben *Vollhyniát* fedezi.

A francia hadsereg támadó előnyomulását *június 6-án* kezdte meg s *június 23-áig*, tehát 18 nap alatt főerejével a Njemen vonalig jutott, hol Kowno és Grodno közt az átkelésre készen állott. A két szélső szárny ez előnyomulás alatt kissé visszamaradt és a balszárny, X. Macdonald, csak Tilsitig, a jobb szárny, Schwarzenberg, Breszc-Litevszk-ig vonult előre. Napoleon főcsoportja a Njemenen való átkelést még *június 23-án* éjjel Kownonál négy hidon át megkezdte s az oroszokat meglependő, négy nap alatt Vilnába ért, hol nekik az első vereséget szánta.

Az orosz fővezérletet e támadó előnyomulás valóban meglepte, mert Napoleon a határokat teljesen elzárván, az oroszok a francziák előnyomulásáról híreket nem kaptak. Barclay tehát fokozatosan hátrált, még pedig az eredeti terv szerint a drissai erősített tábor felé. Bagration azonban, ki a francia erők, illetőleg Schwarzenberg és Reynier (tehát az osztrákok, magyarok és szászok) elől, bárha az orosz fővezérlet őt, az eredeti terv megváltoztatásával, most már nem a francziák oldalban és hátban való megtámadására, hanem csupán a fősereghez *Minszken* át való csatlakozásra utasította, kitérni volt kénytelen; midőn pedig Napoleon látta, hogy testvére Jerôme, kit Bagration visszanyomásával megbízott, nem elég erélylyel jár el s így a két sereg könnyen egyesülhet, Bagration ellen Vilnából Davoust is kikülönítette. Bagration akkor a kettős nyomás folytán Bobruiszk felé hátrálni kényszerült s így a megparancsolt csatlakozást semmikép sem volt képes végrehajtani.

Erről a drissai táborba már megérkezett Barclay értesülvén, de különben is meggyőződve arról, hogy a drissai tábor erősítményei Napoleon támadásának feltartóztatására elégtelenek, a hadi tanács *július 12-én* azt határozta, hogy Barclay az első hadsereggel a Dűna jobb partján Vitebszkre meneteljen, Bagration pedig a csatlakozást oda Mohileven át keresse. Az egyesülés megtörténte után az orosz fővezérlet a csatát elfogadni szándékozott.

Míg ez végrehajtatott, Napoleon, ki *június 28-án* ért Vilnába, ott az ujonnan alakítandó lengyel királyság szervezésével foglalkozott. De bárha a hadműveleteket ez idő alatt nem személyesen vezette, az eseményeket élénk figyelemmel kísérte s

az oroszoknak Drissába meneteléséről értesülvén, azoknak állását megkerülni, előttük a moszkvai visszavonuló utat elzárni s Drissánál csatára kényszeríteni akarta; midőn azonban megtudta, hogy az oroszok Drissát már elhagyták és Vitebszk felé vonulnak, csak a Murat alá helyezett seregrészeket küldte Drissa felé, míg maga a főerővel gyors menetben Vitebszknék tartott.

Július 16-án indult el Napoleon Vilnáról és *25-én* előcsapatai már érintkezésbe léptek Barclay seregével s miután az oroszok az Osztrovno melletti ütközet után is állva maradtak, Napoleon remélte, hogy a várva-várt döntő csata valahára bekövetkezik. E végből Vitebszk előtt egyesült Murat, a gárda, az I., III. és IV. hadtest. A II. és VI. hadtest St. Cyr alatt az oroszok által visszahagyott Wittgenstein ellenében Polocknál maradt, a VIII. hadtest Orszánál, Davoust két hadosztálya és az V. hadtest Mohilevnél állottak, a VII. és XII. hadtest a jobb oldalt fedezte.

Július 29-én kellett volna a csatának végbemenni; ámde Barclay *28-án* jelentést kapott, hogy Bagration Mohilevnél Davoust által visszaveretett s így az Mohileven és Orszán át vezető út el lévén zárva, Vitebszknél nem csatlakozhatik.

Barclay ennek folytán *július 28-án* Vitebszk alól is elvonult és a döntő csata kilátása ismét elenyészett.

De nemcsak Bagration csatlakozásának elmaradása birta reá Barclayt a visszavonulás azonnali folytatására, hanem volt még egy másik fontos ok is; Bagration ugyanis azt jelentette, hogy a jelen körülmények közt a francziákat nem képes abban megakadályozni, hogy Szmolenszket az oroszok *előtt* el ne ériék. Ámde ha ez megtörténik, úgy a Barclay alatt álló fősereg Moszkvától el van vágva és a legkedvezőtlenebb körülmények közt csatára kényszerül.

A máskor olyannyira figyelmes Davoust ezt észre nem vette és így a rögtön elvonuló Barclay elérte Szmolenszket, de sőt elérte azt *augusztus 3-án* Msztiszlavon át Bagration is s így az egyesült orosz sereg, most már több mint 120,000 főnyi létszámmal, a csatát elfogadhatta.

Ekkor azonban már úgy az orosz, de még sokkal inkább a francia sereg, nemcsak hogy létszámában tetemesen meg-

fogyatkozott, — a hadtestek létszáma több mint '3-dal kisebbedett — de a rossz utak és az élelmezés nehézségei miatt a csapatok mozdulatai nehézkesekké váltak s különösen a francia sereg annyira elcsigázva is volt, hogy a pihenés égető szükségé vált; mivel pedig az oroszok támadó előnyomulásától tartania nem kellett, Napoleon a sereget szállásokba (laktáborokba) helyezte és Vitebszk környékén pihentette.

Ez időtájban érkezett meg az orosz táborban *Kutusov* s bár még hivatalosan nem működött, de jelenléte már is arra ösztönözte Barclayt, hogy támadásba menjen át; ámde ez csupán egy *augusztus 8-án* végrehajtott előtörésben, mely az *Inkovo* melletti ütközetet eredményezte, merült ki, melyben Pahlen kozákjai Sebastiani lovasságát visszanyomták. Barclay e csekély eredménnyel is megelégedve, a támadást beszüntette és Szmolenszkre visszavonult.

De ekkor Napoleon serege indult meg s Orsza fölött a Dnjeper balpartjára kelvén át, az oroszokat *augusztus 18-án* Szmolenszk mellett megtámadta.

De Barclaynek a támadástól való kedve már teljesen elmúlt s Bagration seregét már 17-én este a moszkvai úton Dorogobúzsra küldte vissza. Midőn tehát Napoleon másnap a támadást Szmolenszk ellen megindította, az orosz főszereg igen kellemetlen és veszélyes helyzetbe jutott, melyből csak a harcban jelenlevő Kutusov ügyes intézkedései szabadították ki.

Napoleonnak sem azon törekvése, hogy az oroszokra döntő csapást mérjen, de még azon szándéka sem sikerült, hogy az orosz főszeregnek Moszkva felé vezető visszavonuló útját elvágja.

Kutusov a szmolenszki csatában kifejtett tevékenységeért a császártól a «*Szmolenszki herczeg*»-i címet kapta.

Napoleonnak csak csekély elégtételül szolgált, hogy St. Cyr a saját (VI.) és Oudinot (II.) hadtestével *augusztus 18-án* az orosz Wittgenstein hadtestet *Poloczknál*, Schwarzenberg és Reynier pedig (a VII. és XII. hadtest) *augusztus 12-én* Tormaszov seregét (harmadik nyugati sereg) *Gorodecznonál* visszaverték. Miután az orosz főszereg a döntés elől *Szmolenszknél* ismét kitért, nem maradt más hátra mint a *támadó előnyomulást egész Moszkváig folytatni.*

Az oroszok Szmolenszktől kezdve majd minden tartózkodás nélkül vonultak vissza; szándékuk volt ugyan többször, hogy megállapodnak és a csatát elfogadják, de a háromfejű fővezérlet megegyezni nem tudott és a csata mindannyiszor elmaradt. Mert Barclay csak az első nyugati hadsereg parancsnoka volt és a nála rangban idősebb Bagration neki alárendelve nem vala, a köztük legidősebb Kutusov pedig még főparancsnokká hivatalosan kinevezve nem volt.

Végre a csár — a ki még július 12-én Drissából Szt. Pétervárra távozott — tapasztalva úgy az országnak, mint a hadseregnek a folytonos hátrálás miatt való és gyakori panaszokban nyilvánuló elégedetlenségét, augusztus 29-én **Kutusovot** a francziák ellen működő összes orosz haderők főparancsnokává nevezte ki. Kutusov az orosz hadakat visszavezette még a Moszkva folyóig s itt a főváros védelmére a döntő csatát *szeptember 7-én* elfogadta.

Lám mennyire el volt vakulva Oroszország és uralkodója! Hiszen épen ez a folytonos visszavonulás, a döntés elől való folytonos kitérés volt az egyetlen mód, hogy Napoleon serege megsemmisíttessék, hogy Oroszország a legnagyobb veszedelemtől megóvassék és a legcsekélyebb véráldozattal a legnagyobb, legkáprázatosabb eredmény eléérssék; mert ez eredmény végül Napoleonnak, a legnagyobb hadvezérnek, Európa kényurának — mint akkor nevezték — bukása volt.

A szeptember 7-iki csata, mely tulajdonkép az egész hadjárat legnagyobb s tulajdonkép egyetlen csatája, a hadtörténelemben a **borodinoi csata** név alatt ismeretes.

A Kutusov által választott és megerősített állás Borodno helység mellett és a Moszkva folyóba futó Kolocsa patak mögött volt s jobb szárnyával a Moszkva folyóra, bal szárnyával a Szemenovszkaja helységtől délre fekvő magaslatokra támaszkodott; az erődítések közt legjelentékenyebb volt a *Rajevszkoj erőd*, az állás közepén, mely 20 drb. 12 fontos ágyúval volt felszerelve, a balszárnyat képező *Bagration sánczok* és a főutat elzáró *Gorki-erőd*.

Az *oroszok* ez állásban 132,000 főt egyesítettek, közte 21,000 lovas és 640 ágyú. A jobb szárnyat *Miloradovics* vezé-

nyelte (II. és IV. hadtest, 1. és 2. lovas hadtestek), a közepet *Doctorov* (VI. hadtest, 3. lovas hadt.), a balszárnyat *Bagratiou* (III. VII. VIII. hadtest. 4. lov. hadt.) a tartalékot *Barclay* (V. hadtest, 1. vértés hadosztály, Platov kozákjai és népfőkelők).

Napoleon, ki csak az utolsó négy hét alatt betegségek stb. által közel 50,000 főt veszített, ez erők ellenében csak 130,000 főt, köztük 25,000 lovas és 587 ágyút állított, a következő sorrendben: jobb szárny; V. *Ponyatovszky*, közép: I. *Davoust*, III. *Ney*, a *Nansouty*, *Montbrun* és *Latour* lovas hadtestek, balszárny: IV. *Jenő* alkirály, az I. hadtesttől a *Moranu* és *Gerard* hadosztályok, a *Grouchy* lovas hadtest, tartalék: *Bessières* a gárdával és VIII. *Junot*.

Az erőviszonyok tehát most már nemcsak hogy kiegyenlítődték, de sőt az oroszok előnybe jutottak.

A támadásra *Napoleon* terve az volt, hogy az oroszok jobb szárnyát *Jenő* alkirály csak foglalkoztassa, míg ezalatt *Ponyatovszky* az oroszok bal szárnyát megkerüli, *Davoust* és *Ney* pedig e szárnyat közvetlenül megtámadják; de a csata megindulása után *Napoleon* attól tartván, hogy az oroszok ismét kitérnek, az egész orosz arcvonalat megtámadtatta, *Jenő* alkirály csakhamar elfoglalta *Borodino* helységet, délelőtt 10 órakor pedig *Davoust* a *Bagratiou* sánczokat; de egy hamis hír folytán, mely a bal szárny veszedelméről szólt — bár ez csak jelentéktelen esemény volt — délelőtt 11 órakor a támadás fennakadt. A délután 2 órakor újból megindított főtámadással ugyan még a *Rajevszky*-erőd is bevételre került, de a harcztér többi részén a támadás nem haladt s így a harc délután 3 órától kezdve ágyútűzzé alakult át s a döntés be nem következett. Az éj beálltával az oroszok a *borodinói* védő-állást, melyben csak *Miloradovics* maradt vissza, elhagyták, s visszavonultak előbb *Moszkvára*, majd ennek védelmét *Miloradovicsra* bízva *Moszkvától* délre, *Tarutino* és *Kaluga* közt helyezkedtek el.

A két fél vesztesége, miután a csata majdnem egész napon át arcvonal-küzdelem volt, rendkívül nagy méreteket öltött és a 30,000 főt meghaladta; ámde az oroszok veszteségeiket pótolhatták, míg ellenben *Napoleon* többé támogatásra, pótlásra, nem számíthatott.

A borodiniói csata volt Napoleon részére az utolsó alkalom az orosz sereg megsemmisítésére, de a végzet már üldözte s ez utolsó alkalmat kellően kihasználni képes nem volt. A menetet folytatva, miután az oroszok az elé akadályt nem gördítettek, Napoleon *szeptember 15-én bevonult Moszkvába.*

A hadjárat első czélja tehát el volt érve: az oroszok szent városa Napoleon kezében volt. Oh, de mily más volt a bevonulás, mint a milyennek a császár képzelte; az orosz nemesség és a városi hatóságok képviselőinek üdvözlő küldöttsége helyett, mely sehol sem mutatkozott, egy a városnak az oroszok általi elhagyása folytán megrémült s kenyér nélkül maradt toprongyos had, melynek élén egy francia borbély állott, fogadta a császárt, könyörögve, hogy őket oltalmába fogadja. A város pedig kongott az ürességtől; paloták és viskók egyaránt elhagyatva, melyeket erőszakkal kellett feltörni, hogy a bevonult csapatok elhelyezést, az üzleteket kifosztani, hogy élelmet nyerjenek. De még alig helyezkedtek el, midőn a város számtalan helyen egyszerre felgyújtva lángba-borúlt, megfosztva a francia csapatokat még az óvó fedéltől is, mely alatt a tömérdek fáradalmakat kipihenni reménykedtek.

A «*Moszkva égése*», az a rémületes látvány, melynek leírására már annyi hivatott toll vállalkozott, sokkal ismertebb, semhogy annak újból való leírásával foglalkoznunk kellene, valamint mellőzhetjük annak a kérdésnek a tárgyalását is, vajjon a várost valóban *Rosztocsin* gróf moszkvai kormányzó és pedig önkéntes elhatározásból vagy megbízás folytán gyűjtatta-e fel s elég annak megemlítése, hogy a város fényes palotái és utczái helyét csak kormos romok és füstölgő üszkők borították s a francia csapatok csak kétségbeesett oltási munka árán tudtak annyi helyiséget megmenteni, hogy legalább az időjárás viszontagságai ellen oltalmat nyerjenek.

Napoleon biztosan hitte, hogy Moszkva elfoglalásával a háború véget ér és Sándor czár sietni fog a béke megkötésével. De ez nem következett be; a czár hallgatott, de sőt midőn Napoleon a békét maga ajánlotta, ez ajánlata visszautasított. Ha Napoleon még elég erővel rendelkezik, a hadjáratot vagy Szt. Pétervár vagy Kiev irányában tovább folytatja; de a

Moszkva körül álló francia sereg harczoló állománya már alig volt 100,000 ember; 25,000 fő feküdt a Szmolenszkben és Moszkvában berendezett kórházakban, s ugyancsak Szmolenszkben volt még Victor mintegy 25—30,000 főnyi IX. hadteste. Ez erővel a hadjáratot folytatni nem lehetett. Hátra lehetne még annak a kérdésnek a megfontolása, nem lehetett volna-e a francia seregnek Moszkvában telelni és a hadjáratot a tavasszal folytatni? De ez kizártnak volt tekintendő azért, mert a francia hadsereg hadászati helyzete úgyszólván napról-napra kedvezőtlenbé vált. A főszereg élelmezése már Moszkva körül a legnagyobb nehézségekbe ütközött, úgy hogy annak kiürítése kívánatossá vált; vele szemben állott a még mindig meg nem vert s szervezetében meg nem ingott orosz főszereg Kutusov alatt, melynek a francziákénál különben is most már nagyobb számereje naponkint növekedett. A visszamaradt részek közül a XII. Schwarzenberg és VII. Reynier hadtestek a 60,000 főre emelkedett orosz harmadik nyugati hadsereg elől hátrálni voltak kénytelenek, St. Cyr magát Poloczknál Wittgenstein ellenében már alig tarthatta, Macdonald hadteste Rigánál Steinheil orosz serege által volt lekötve. Ha a francia főszereg Moszkvában marad, végre is az oroszok lebirják s a büszke grande armée kapitulálni kénytelen.

Napoleon már több mint egy hónapot töltött Moszkvában, folyton remélve, hogy a béke végül mégis meg lesz köthető s a francia hadsereg, ha nem is fényes diadallal, de legalább becsületes eredménnyel térhet hazájába vissza; de végre, bármily nehezére esett is, a visszavonulást kellett elhatároznia. Sokáig várt a parancsok kiadásával, de midőn október 15-én az első hó leesett s a zord idő beálltával az oroszoknak új szövetségük támadt, a visszavonulást tovább halasztani nem lehetett. A parancsokat ki kellett adni.

*

Mielőtt e nevezetes, Napoleonra és seregére oly végzetes visszavonulás vázolásába kezdenénk, eszetelnünk kell, ha csak röviden is a helyzetet, melyben a harczoló felek a francia visszavonulás időpontjában voltak.

A *francia* főeregeből a gárda és az I. hadtest Moszkvában volt, a IV. Moszkvától délre, a III. attól keletre, de a fővároshoz közel laktáboroztak; a III. hadtest és Murat a lovasság zömével Kaluga irányában Kutusov seregének megfigyelésére voltak kikülönítve. E sereg számereje 120,000 fő volt, de ennek 25%-a betegen feküdt. A IX. Victor-hadtest Szmolenszkben mintegy 25—30,000 főt számlált. A bal szárnyon, Rigánál a X. Macdonald hadtest 25,000, Polocznál a II. Oudinot és a VI. St. Cyr-hadtest, melyek eddig már létszámuknak több mint felét elvesztették, szintén 25,000, a jobb szárnyon a VII. Reynier és a XII. Schwarzenberg hadtestek mintegy 40,000 főt számláltak. Végül az V. hadtest megoszlott részeinek számereje mintegy 20,000 fő. Egészben tehát *mintegy 240,000 fő*, de 100 kilométer hosszú hadműködési vonalon szétosztva, mindenütt ellenséggel körülveve, élelmezési nehézségekkel küzdve, lecsigázva, betegségek által fogyasztva, szóval kétségbeejtő állapotban.

Az *orosz* hadak helyzete ellenben kétségtelenül javult. A fő-sereg, melyet Kutusov személyesen vezetett, a beérkezett pótlásokkal majdnem 180,000 főre emelkedett, Wittgenstein Polocznánál 50,000, Steinheil Rigától közeledve 20,000, Csicsagov és Tormaszov 60,000, ezek tartaléka Ertel alatt, Pinszk és Mozyr körül 20,000 főt számlált. Az orosz hadak számereje tehát *mintegy 300,000 főt* tett ki; Napoleon seregénél tehát most már számbelileg is erősebbek voltak, de még inkább felülmúlták azokat minőség tekintetében. Ha az orosz sereg nem is volt győzelmes, mint azt Kutusov a cárnak a borodinói csata után jelentette, s a ki ennek folytán nagyszabású üldöző hadműveletet rendelt el, de szervezetében szilárd, jól élelmezett s egészségi állapotában kifogástalan volt.

Az ember azt hihetné, hogy az orosz hadsereg részére tehát elérkezett végre az időpont, hogy támadásba menjen át és minden módon azon igyekezzen, hogy az idegen, invazionális hadsereget megsemmisítse. De nem úgy történt! Ha a zord időjárás, a menetek óriási nehézségei, az élelmezés szörnyű hiányai, a betegségek stb. a megsemmisítés munkáját át nem veszik, az oroszok bizony nem akadályozták volna meg a francia sereget abban, hogy hazájába bántatlanul visszatérjen.

A czár, Kutusov kérkedő jelentése alapján valóban azt rendelte el, hogy míg Kutusov a visszavonuló francia sereget nyomon követve üldözi, addig Wittgenstein és Csicsagov a francziák hátában, a Berezina vonalon egyesüljenek, a francziákat két tűz közé szorítván, semmisítsék meg, Napoleont magát pedig fogják el!

Nos, lássuk e nagyszabású terv végrehajtását.

Napoleon a visszavonulás hadműveletét már *október 15-én*, a IV. hadtest Broussier hadosztályának a kalugai úton való előretolásával tényleg megkezdette, a zöm azonban még egyelőre Moszkvában maradt. Az előtörés Kaluga felé nyilván tapogatódzás volt, hogy az oroszok egy újabb támadás esetén miként viselkednek. Valóban Kutusov e támadásra megmozdult és Murat elővédesapatait *október 17-én Vinkovo* mellett rajtaütéssel megtámadta. Napoleon tehát meggyőződött arról, hogy a Moszkvából való elvonulás előtt Kutusov seregével még szembe kell szállania.

E végből *1812 október 19-én* a főszereg zömével *Moszkvát elhagyta*, még pedig, miután a moszkva-szmolenszki főútvonalon a sereg élelmezése a készletek teljes hiánya és a vidék már eddigi teljes kifosztása miatt nagy nehézségbe ütközött volna, útját a Malo-Jaroslaveczen és Jelnián át vezető déli országúton vette Szmolenszk felé. Moszkvában Mortier alatt csupán 7000 fő maradt vissza, hogy a kórházaknak és a készleteknek már megkezdett elszállítását fedezze. A déli vonalon való menekülés egyszersmind kihívás volt Kutusov számára, hogy támadását — ha akarja — indítsa meg. Ámde e támadás nem következett be s így a francziák a menetet Malo-Jaroslaveczeire folytatták, hová a IV. hadtest, mint a hadsereg elővéde *október 23-án* érkezett meg. A következő napon, *október 24-én*, azonban a dolog mégis összeütközésre került Jenő alkirály hadteste és Kutusov elővéde Doctorov közt, mert Kutusov nem kisebb dolgot akart, mint hogy Napoleonnak *Malo-Jaroslavecznél* útját elvágja. Erre mindkét hadsereg zöme harcra fejlődött. Oly nagy volt azonban az orosz fővezér félelme Napoleon előtt, hogy támadni nem mert, s így a francia sereg útját akadálytalanul folytatta. Napoleon azonban mégis czélszerűbbnek vélte, hogy

e vonalat, melyen legalább is a nyugtalanításnak folyton ki volt téve, elhagyja s útját Mozaiszknak véve, a visszavonulást tovább a moszkva-szmolenszki fővonalon folytatta. Kutusov Kalugára ment vissza.

A visszavonulás Vjázmaig akadálytalanul folyt; az elővéd-szerepet Jenő alkirálytól a VIII. hadtesttel Junot vette át, de az oroszok nem támadtak, hanem a francia hadsereget a déli párhuzamos útvonalon követték. A francia hadtestek sorrendje ekkor, az egyetlen útvonalon, a következő volt: elővéd VIII., főcsapat V., gárda, III., IV. és I. hadtest. *November 3-án*, a mikor a III. hadtest *Vjázmánál* volt, az Kutusov lovassága által megtámadtatott, míg Miloradovics a francia IV. és I. hadtest közé férközött be. De e vállalkozás balul ütött ki; az orosz lovasságot Ney visszaűzte, Jenő alkirály pedig visszafordult Miloradovics ellen, kit hátulról Davoust támadott meg. Az oroszok két tűz közé jutván, nagy veszteséggel verettek vissza. Ezután Ney a IV. és I. hadtestet Vjázmán át maga elé bocsátván, a hátvéd szolgálatát Murat-val együtt teljesítette, majd a baloldal fedezésére az V., a jobboldalra a IV. hadtest rendeltetett ki. E rendszabályok azért voltak szükségesek, mivel a francia lovasság, lovaiból naponta nagyobb mennyiséget vesztvén, a kozákokat többé távortartani kevésbé volt képes és ezek a francia menetoszlop hátát és oldalait folyton veszélyeztették. A beállott kemény fagy és a roppant hóesés a francziáknak oly óriási veszteségeket okozott, hogy a sereg létszáma alig néhány nap alatt 75,000 főre, a lovak száma mintegy 4000-re olvadt le; midőn pedig a hadsereg *november 9-én Szmolenszkre* bevonult, harczoló állománya alig volt több, mint 50,000 fő és 2500 lovas.

Napoleon seregét Szmolenszknél pihentetni szándékozott, hogy azután Lengyelországba vonulván, ott a tavaszig laktáborokba szálljon. De már Szmolenszokban szomorú hírek vártak reá: St. Cyr Poloczknál túlerő által támadtatván meg, Victor IX. hadtestét segítségül hívta, mely oda el is vonult s így nem volt meg itt többé a pihent seregetest, melynek a szmolenszki tervezett pihenőt biztosítani kellett volna; de nem voltak meg többé az itt raktárolva volt készletek sem, mert azokat Victor

csapatai és a Szmolenszkben levő tömérdek beteg és sebesült, a hosszú időn át, míg a főszereg Moszkvában volt, elfogyasztották. Itt tudta meg továbbá, hogy Vitebszk az oroszok kezébe került s így a visszavonulás fővonala, a vitebszk-vilnai országút, el van zárva.

Itt nem maradt más hátra, mint vagy támadással kiero- szakolni az utat, vagy délnek kitérni. Napoleon — nem tudván még, hogy már ez az út sem szabad, mert Csicsagov a Berezina- vonalon áll — tekintettel a sereg kétségbeejtő állapotára, a ki- térést választotta s alig két napot időzvéen Szmolenszkben, innét *november 12-én* Borisov irányában elindult.

De evvel Kutusov — még mindig párhuzamosan haladó- seregéhez közeledvén, már *november 15-én* új harcokba bonyo- lódott *Krasznoj* körül, melyek csak akkor értek véget, midőn *november 17-én* seregét felfejlődtetvén, Kutusovot megtámadta. Kutusov erre rögtön visszavonult és a további üldözéssel teljesen felhagyott. A francia sereg *november 20-án Orszába* ért. Itt csatlakozott hozzá az eddigi utóvéd, III. Ney hadteste, ki Krasz- nojnál már áthatolni nem tudván, a Dnjeper jegén kelt át és 20-án éjjel vonult be az őt már elveszettnek tartott főszereghez.

Itt értesült csak Napoleon arról, hogy már Borisov is az oroszok kezében van s bárha tudta, hogy Victor magát Wittgen- stein ellenében csak nehezen tarthatja, mégis *Oudinot* II. had- testét Victortól elvéve, őt arra utasította, hogy a Dombrovsky hadosztálylyal (V. hadtest) együtt *Borisovnál az utat a főszereg számára nyissa meg*, Oudino e feladatát szerencsével oldotta meg, a mennyiben Csicsagov csapatait *Losznicza* mellett a Bere- zina jobb partjára visszavetette s *Borisovot* elfoglalta; ámde azt már nem akadályozhatta meg, hogy az oroszok a borisovi berezina-hidat el ne rombolják és a várossal szemben levő erő- dőt meg ne szállják.

Napoleon a főszereggel *november 25-én* érkezett *Borisovra*.

És most elérkeztünk a hadjárat legszomorúbb epizódjához, mely borzalmasságában minden eddig ismert harci eseményt felülmúlt; ez az átkelés a **Berezinán**.

A francia főszereg a Berezinához érve, már csak mintegy 30,000 főből állott s ezek közt mintegy 2000 lovas. Részletezve :

Gárda 6000, I. Davoust 12,000, II. Oudinot a Dombrowszky hadosztályal együtt 7000, az V. Ponyatovszky és VII. Reynier együtt 4000, IV. Jenő alkirály 1200 fő. De *naggyobb* volt a fegyvertelen, betegségéből alig felgyógyult, félig megfagyott tömeg számereje (mintegy 36,000), mely csapatköteléken kívül állva (isolés), a sereget követte; ugyancsak nagy számmal voltak azok a szerencsétlenek, kik a sereg kíséretében voltak, avagy hozzá a Moszkvából való elinduláskor csatlakoztak; pedig az országút már Szmolenszktól kezdve egész a Berezináig holttestekkel, beteg, félig megfagyott emberekkel volt borítva, kik menetelni képtelenek lévén, elmaradoztak, s elenyésző csekély kivétellel ott az országúton pusztultak el.

Oudinot, mint említettük, Borisovot ugyan elfoglalta, de a híd helyreállítására már csak azért sem tudott gondolni, mert az oroszok a hidanyagot megsemmisítették s mert a híd az oroszok által megszállt erődből tűz alá volt vonható. Midőn Napoleon Borisovhoz ért, elrendelte, hogy Borisovnál és Uchalodinál csapatok vonassanak össze s tüntető átkelő előkészületek tészenek, míg ugyanazon idő alatt Oudinot *Studienkái*-nál hidakat ver.

Ez igen nagy nehézségbe ütközött, részint azért, mert az idő engedni kezdett és a Berezina folyó jégtörmelékekkel volt tele, részint pedig mivel a hadi hidanyag utolsó része, — hogy a lovakat a lövegek szállítására használni lehessen — Orszánál megsemmisítettett. Összesen négy kocsi anyag állott rendelkezésre, mit Eblé tábornok megmentett, a többi anyagot a studienkai házak lebontása által lehetett csak megszerezni. Ennek daczára a hidak *november 26-án d. u. 1 órákor* készen voltak s az *átkelés megkezdett*.

Oudinot, még 26-án a Berezina jobbpártjára átkelve, a Brilovánál talált orosz csapatokat Stachovon túl visszavetette és e helynél, a Drodnia patak vonalában védő állást foglalt. Ennek fedezete alatt a csapatok 26-án éjjel és 27-én lassan átkeltek s a jobbparton a parancsnokságot Ney vette át, míg a balparton az utóvéd szolgálata a Wittgenstein elől lassan hátrálva Borisovig érkezett, s a főszereghez itt csatlakozó Victorra bízott. A harc az oroszok támadása folytán *november 28-án* mindkét

parton megindult; a jobbparton Ney és Oudinot küzdöttek Csi-csagov ellen, a balparton Victor Wittgenstein ellen.

Ney az oroszok támadását sikerrel verte vissza és Victor is szerencsével harczolt, de a délutáni órákban nagy szerencsétlenség következett be. Wittgenstein tüzérsége a studienkai magaslátról a hidakra tüzelt, miközben lövedékeinek egy része ama fegyvertelen tömegbe csapott be, mely a hidak előtt, az átkelésre várakozván, összezsúfolva állott. Erre, az életfenntartás ösztöne által hajtva, *az egész tömeg egyszerre a hidaknak rohant*, melyeknek egyike a túlterhelés folytán le is szakadt, s ekkor fejlődtek ki ama borzalmas, örök időkre emlékezetes jelenetek, melyek a legbátrabbak szívét is megdermesztették, s melyek talán csak Verescsagin esete által lettek volna hiven megörökíthetők.

Eközben beesteledett, s Victor, ki Wittgenstein orosz csapatait, bár azok számereje a francziákét többszörösen felülmulta, egész napon át feltartóztatta, most már szintén a hidaknak tartott, hogy a jobbparra átkeljen; ámde azok a fegyvertelenek, a fagyottak, a betegek és a vonatok által lévén elfoglalva, Victor csapatainak *fegyveres erővel kellett közöttük utat törni*, mi végre sikerült is, s az átkelést Victor az éj folyamán végre is hajtotta.

Másnap reggel azonban a szörnyű jelenetek, talán még borzalmasabbak mint tegnap, imétlődtek. Délelőtt 9 órakor, a mikor a balparton többé fegyveres, harczképes katona már nem volt, Victor *a hidak lerombolását* elrendelte. Ámde a balparton még mindig közel 15,000 fegyverképtelen, félig fagyott, beteg ember volt, kik a hidak lebontásába kezdő franczia utóvéd előtt *térdre borulva, elfagyott, csonka tagjaikat mutogatva, könyörgöttek az átbocsátásért*. De hiába volt minden kérelem, hiába volt minden könyörgés. A hidakat le kellett bontani és a franczia utóvéd harcokban megöszült, ezer veszélyen átment veterán bajnokai, könnyes szemekkel folytatták vezetes munkájukat, mely az érdemes, vitéz bajtársak nagy tömegét az el-lenségnek, a halálnak martalékul vetette. Sokan ezek közül a jégtorlaszok közé vetették magukat, sokan pisztolylövéssel végeztek be nyomorult életüket, — de a dolgon változtatni nem lehetett.

Hogy a harczképesek megmentessenek, a harczképteleneket fel kellett áldozni.

A további menet Vilnáig nem visszavonulás volt többé, hanem *menekülés*. A hideg, mely deczember első napjaiban 30 R. fokra emelkedett, borzasztó módon pusztított a visszavonuló seregben s az út a Berezinától egész Vilnáig, a megfagyott emberek ezreinek holttestével volt fődve.

Napoleon belátva, hogy a rettenetes helyzeten személyes jelenlétével többé nem segíthet, a hadseregpáncsnokságot *decz. 5-én Maledecznóban* Muratnak átadva, Párisba sietett. Hiszen jól tudta, hogy e szerencsétlenség után *hű* szövetségesei mind fel fognak támadni ellene s a tavasszal egy új coalitiót talál magával szemben: erre pedig készülni kellett.

A nagy hadsereg maradványai *deczember 9-éig* vonultak, illetőleg szállingóztak Vilnába, hol Ney már csak 5000 harc-képes emberrel fedezte a szörnyű visszavonulást. A Vilnától keletre fekvő utolsó fellállításban, a Ponary hegyen, hagyta vissza a francia hadsereg *utolsó lovait, utolsó ágyúit*. A Vilnán csatlakozó Wrede hadosztály és a XI. Augereau hadtest által küldött Loison hadosztály a visszavonulást már meg nem állíthatta. Murat *deczember 15-én* Kownonál kelt át a Njemenen, majd a Visztula mögé vonult, hol 20,000 főt gyűjtván össze, a páncsnokságot Jenő alkirálynak átadta s Nápolyba tért vissza.

Az oroszok az üldözést a Berezinától kezdve, már csak a kozákok által teljesíthették; veszteségeik különben szintén rop-pant nagyok voltak s midőn a három hadsereg *deczember 18-án* Vilnába bevonult, összesen csak 40,000 főt számlált.

Az orosz háború véget ért.

★

A rendkívüli erőfeszítéssel megindított vállalat, mely Franciaországnak és Napoleonnak egész Európa fölött való uralmát volt megállapítandó, katasztrófával végződött s Napoleon sorsában forduló pontot képezett; ezentúl hatalma rohamosan esők-en, s bárha a következő években a hadi szerencse visszafordítására majd emberfeletti erőlködéseket tesz, az tőle véglegesen és visszavonhatatlanul elpártolt.

De ha a háború a francia hadseregére gyászos véget ért is, Napoleonra nézve pedig végzetessé vált, mégis az új kor e legnagyobb hadvezére dicsőségének gyarapításához csak úgy hozzájárul, mint legfényesebb hadjáratainak bármelyike. A mit emberi elme kitalálni, hadvezéri képesség elhatározni képes arra, hogy egy hadjárat sikere biztosíttassék, az itt mind megtörtént. Hogy mégsem sikerült, az a végzet határozata volt. Az orosz fővezérlet e dologban ártatlan; akarata ellenére folyamodott a rendszeres visszavonuláshoz, mely nem tervszerű, előre átgondolt cselekmény volt, hanem a gyöngeség, a hadvezéri képtelenség folyománya. Még az üldözés is, mely Napoleon visszavonulásakor foganatosított, nem a fővezérlet eszméje, hanem következménye ama kérkedő hamis jelentésnek, melyet a fővezérlet a borodínói veszített csata után a császárhoz küldött s melyben e vereséget fényes győzelemnek tüntetvén föl, a czárt arra indítá, hogy Csicsagov és Wittgenstein hadseregeit Borisov és Vitebszk felé rendelje. Ha Kutusov, a «szmolenszki herceg», urának a *valót* jelenti, úgy Csicsagov és Wittgenstein, sőt talán még a főszereg is felállításaikban maradnak, s Napoleon, ki Kutusovval játszva végzett, minden nagyobb nehézség nélkül jut Lengyelországba. A végzet akarta Napoleon bukását s az orosz fővezérletnek még ámitásai is javára váltak.

A jelenlegi czár megünnepelte az idén az 1812-ik évi hadjárat emlékezetét és jogosan, hiszen e hadjáratban a szerencse Oroszországot karjaiban hordozta; de csak a szerencse emlékezetét ünnepelhette és nem a dicsőségét, mert ilyet sem az orosz hadsereg, még kevésbbé pedig az orosz fővezérlet, nem aratott.

Annál inkább megilleti a dicsőség a francia sereget, annak szövetségeseit, legfőképen pedig geniális vezérét, kinek hatalmas szelleme az emberi erőt meghaladó vállalat végrehajtását megkísérelte. A hadjárat előkészítése bámulatos és csodálatraméltó fog maradni örök időkre, ép úgy, mint annak végrehajtása. Európa hadseregeinél az időben egy zászlóaljat nem vezettek és forgattak könnyebben, mint Napoleon e félmilliót meghaladó sereget s a vezetésnek e hadjáratban alkalmazott technikája a későbbi nagy háborúknak is mintául szolgált. A hadművelési vonal hosszúsága e hadjáratban 2300 kilométer, tehát több

mint 100 menet s Napoleon vállalatát odamenet mégis kielégítőleg biztosította, hadseregét mindaddig, míg az abnormális helyi viszonyok akadályozólag közbe nem léptek, megfelelően élelmezte s bizonyára akadálytalanul vissza is tér, ha az időjárás, az elemek ellene szövetségbe nem lépnek.

Nagy csaták az előnyomulás alatt, a borodinóit kivéve, nem voltak; ez sem vált döntővé, nem vált teljes győzelemmé, mert Napoleon az oroszokat még félenkebbeknek tartotta, mint valószínűleg voltak, s attól tartva, hogy a döntés elől ismét kitérnek, a döntést kellő nyomatékkal előidézni nem igyekezett. Moszkva felgyújtása rendkívül nagy hatással volt a hadjárat végeredményére, mert ha Moszkva épségben jut a francziák kezébe, a csár valószínűleg békét köt; de e merész intézkedés sem a fővezérlét eszméje és érdeme, hanem egy önálló gondolkodású alvezéré, ki mindent kockáztatott, hogy hazájának hasznára lehessen.

A francia sereg visszavonulása a legnagyobb és legdramatikusabb hadtörténelmi cselekmények közé tartozik s a francia hadsereg és vezére kiválóságáról ép úgy tanuságot tesz, mint az orosz fővezérlét gyámoltalanságáról. Ha a dolog fordítva áll, ha t. i. az oroszok a visszavonulók és Napoleon az üldöző, úgy a visszavonuló sereg, fővezérével együtt, biztosan hadi fogságba kerül. De Kutusovnak arra, hogy a francia sereg visszavonulását megakadályozza, bátorsága nem volt s a különben is félnk és erélytelen üldözést csakhamar félbeszakítva, elmaradt s a francia sereget csak távolról követte. A francia sereget nem az oroszok fegyvere, hanem a hó, a fagy semmisítette meg: az orosz sereg az elemeknek alig segített.

A szövetségesek közül a lengyelek és olaszok voltak leghibebbek, legkevésbé odaadók a poroszok, kik a vállalatot alig támogatták s mihelyt megtudták, hogy Napoleon a hadszínhelyről távozott, azonnal elszakadtak, megkötve az oroszokkal a tauroggeni szerződést, melylyel az 1813-ik évi koalíciónak alapját megvetették.

A XII. Schwarzenberg hadtestben beosztott magyar csapatok helyüket kitűnően megállták s a magyarok vitézi hírnevét ez alkalommal is gyarapították.